

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

2-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Nemis tili xorijiy til sifatida darsliklarining sifatini tekshirish haqida	247
S.Z.Yoʻldoshev	
Sport faoliyati yoʻnalishi talabalariga valeologiya fanini oʻqitishning didaktik imkoniyatlari	251
I.O.Umarov	
Kompetensiyaviy yondashuv asosida oʻquv-jangovar sifatlarni rivojlantirishning taʼlim texnologiyasi	256
Sh.M.Bazarbayeva	
Yettisuv viloyatida oʻlat epidemiyasiga qarshi kurash siyosati (1900-1910-yillar).....	264
O.X.Mahamadjonova	
Bolalar folkloriga oid oʻn ikki choʻp va lapar oʻyinlari tavsifi va taʼrifiga doir	268
G.A.Donisheva	
Tarixiy jihatdan til leksikasining oʻrganilish darajasi (Oybekning Navoiy romani misolida)	273
L.A.Xaitov	
Hakim termiziy merosida inson vujudi (borligʻi) va ruhiy uzviyligi, inson oʻzligi (nafsi) muammosi.	276
Sh.S.Kodirova	
Teaching English language to geology students	280
S.S.Xoʻjiyeva	
Maktab kimyo darslarida innovatsion metodlardan foydalanish	283
F.I.Sharipova	
Developing reading comprehension at future nurses	288
U.B.Usmonova	
Sarlavhalar publitsistik matnning muhim qismi	294
K.X.Avazov	
Региональное и международное сотрудничество в целях обеспечения безопасности, стабильности в Центрально-Азиатском регионе	297
A.N.Qosimov	
Sport vositasida oʻquvchilarda milliy oʻzlikni anglash va gʻurur-iftixot tuygʻusini shakllantirishning pedagogik zarurati	303
A.T.Nishonov	
OTM talabalarida axborot oqimini tahlil qilish koʻnikmalarini shakllantirishning pedagogik jihatlari	310
M.X.Tillavoldiyeva	
Raqamli texnologiyalar va ijtimoiy taraqqiyot oʻrtasidagi aloqadorlik muammolari	314
U.D.Xudoyorov	
Voyaga yetmaganlar huquqbuzarligi miqdor va sifat koʻrsatkichlarining xususiyatlari.....	318
S.U.Allayarova	
Oʻquvchilar lugʻat boyligini oshirishning lingvo-pedagogik xususiyatlari.....	325
Ch.T.Qurbonova	
Tabiiy geografiya va geoekologiyada GAT texnologiyalaridan foydalanish.....	329
Z.A.Kendjaeva	
Ilk, jahon dinlari va falsafiy qarashlarda shukronalikka munosabat.....	333
L.S.Sultonova	
Milliy qadriyatlarining innovatsion taraqqiyot talablari asosida rivojlantirish	338
Sh.T.Temirov	
Mir Muhammad Siddiq Hashmat shaxsiy kutubxonasining Buxoro ilmiy-adabiy muhitidagi oʻrni.....	341
S.X.Kaxxarov	
Yoshlarda harbiy vatanparvarlik kompetensiyalarini shakllantirishda harbiy madaniyat omili	346
A.R.Joʻrayev	
Minnatdorchilik bildirish nutqiy janri verbal, noverbal va lingvistik atributlarining oʻziga xosligi	351
M.C.Muxamedova	
Роль Музеев Узбекистана в жизни общества (начало XX века).....	356
G.J.Tulenova	
On the issue of implementation of projects on the development and practical	



UO'K: 93(94).930.2

**YETTISUV VILOYATIDA O'LAT EPIDEMIYASIGA QARSHI KURASH SIYOSATI
(1900-1910-YILLAR)**

**ПОЛИТИКА БОРЬБЫ С ЭПИДЕМИЕЙ ЧУМЫ В РАЙОНЕ ЙЕТТИСУВ
(1900-1910-Е ГГ.)**

**POLICY ON CONTROL OF PLAGUE EPIDEMIC IN YETTISUV REGION
(1900-1910 S)**

Bazarbayeva Shohsanam Muratovna
Perfect universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada Yettisuv viloyatida XX-asr boshlarida veterinariya siyosati, chorva mollari orasida tarqalgan yuqimli kasalliklar (ayniqsa o'lat kasalli), veterinar shifokor va veterinar feldsherlarning faoliyatlari yoritib berilgan. Yettisuv viloyatida Sirdaryo, Farg'ona, Samarqand, Kaspiyorti viloyatlariga qaraganda veterinariya xizmati avvalroq yo'lga qo'yilgan edi. Mazkur viloyatda 1897-yilda chorva mollari o'latiga qarshi kurash olib borila boshladi, dastlabki ikki yilda epizootiyaga qarshi ma'lumotlar to'plan bo'lib, 1899-yilda viloyatda o'latga qarshi kurash olib borilgan. Ammo jamiyatda olib borilgan veterinariya tadbirlari foydasiz ekanligi, aholiga moliyaviy zarar keltirilishi haqida fikrlar aytila boshlagan. Mutahassis bo'lmagan kishilar veterinar shifokorlar o'z kuchlarini kasallikka chalingan chorva mollari o'ldirish yo'li bilan o'lat epizootiyasiga qarshi kurashiyotganidan norozi bo'ldilar, hamda mazkur kasallikni davolishni va kasallikni oldini olish tadbirlarini taklif qildi, ular hayvonlarni mis kporosi bilan davolashni, shuningdek sog'lom hayvonlar o'latdan o'lgan hayvonlarni yalashni xatto kasallikka chalingan hayvonlarni shamolga qo'yishga taklif qilishgan edi. Mutaxassislar esa Yettisuv tog'laridagi yovvoyi hayvonlar o'lat kasalligiga kavush qaytaruvchi hayvonlardan uy hayvonlariga yoz paytida yaylovlarda yuqishini hisobga olib, yaylovlarga boqishga olib chiqiladigan uy hayvonlarini o'latga qarshi emlash usulini taklif qiladi. Bu masalalarga maqolada kengroq to'xtalib o'tamiz.

Аннотация

В данной статье освещены ветеринарная политика, распространение инфекционных заболеваний среди скота (особенно чумы), деятельность ветеринарных врачей и ветеринарных фельдшеров в районе Йеттисув в начале XX века. Ветеринарная служба в районе Йеттисув была создана раньше, чем в Сырдарьинской, Ферганской, Самаркандской, Закаспийской областях. В этом районе борьба с чумой крупного рогатого скота началась в 1897 г., в первые два года были собраны данные об эпизоотиях, а в 1899 г. в районе проводилась борьба с чумой. Однако люди стали говорить, что проводимые в обществе ветеринарные мероприятия бесполезны и наносят финансовый ущерб населению. Неспециалисты жаловались, что ветеринары используют свои усилия для борьбы с эпизоотиями чумы путем умерщвления зараженного скота, и предлагали лечебно-профилактические меры, включающие обработку животных медным порошком, а также предлагалось, чтобы здоровые животные вылизывали мертвых животных и даже помещали больных животных в ветер. Специалисты предлагают метод вакцинации домашних животных, которых выгоняют на пастбища для выпаса, с учетом того, что дикие животные в горах Йеттисув заражаются чумой от устойчивых к чуме животных, находящихся на пастбищах в летний период. Подробнее об этих вопросах мы поговорим в статье.

Abstract

In this article, veterinary policy, infectious diseases spread among livestock (especially plague), activities of veterinary doctors and veterinary paramedics in Yettisuv region at the beginning of the 20th century are highlighted. Veterinary service was established earlier in Yettisuv region than in Syrdarya, Fergana, Samarkand, Transcaspien regions. In this region, the fight against cattle plague began in 1897, in the first two years, data on epizootics were collected, and in 1899, the fight against plague was carried out in the region. However, people began to say that the veterinary measures carried out in the society are useless and cause financial damage to the population. Non-specialists complained that veterinarians were using their efforts to combat plague epizootics by killing infected livestock, and proposed a treatment and prevention measure that included treating animals with copper powder. It was also suggested that healthy animals lick dead animals and even put diseased animals to the wind. Experts suggest a method of vaccinating domestic animals, which are brought to pastures to graze, taking into account the fact that wild animals in Yettisuv mountains are infected with plague from animals that are resistant to plague to domestic animals in the pastures during the summer. We will discuss these issues in more detail in the article.

Kalit so'zlar: Yettisuv viloyati, veterinariya siyosati, chorva mollari, veterinar shifokorlar, veterinar feldsherlar.
Ключевые слова: район Йеттисув, ветеринарная политика, животноводство, ветеринарные врачи, ветеринарные фельдшеры.
Key words: Yettisuv region, veterinary policy, livestock, veterinarians, veterinary paramedics.

KIRISH

1870-yillarga qadar nafaqat Turkistonda Rossiyaning Yevropa qismida ham "Veterinar shifokor" so'zi ko'pchilikka, shuningdek, jamoat arboblari ham ma'lum emas edi. Ammo chorva mollarining xalq xo'jaligiga katta zarar yetkazib o'lat kasalligidan nobit bo'lishi xalq xo'jaligiga hamda qo'shni davlatlar bilan chorva va chorva mahsulotlarining savdosining rivojlanishiga to'siq bo'lganiga, veterinariya xizmati kerak bo'lganini ko'rsatdi. Veterinar shifokorlar chorva mollari kasalligiga qarshi muvofaqiyatli kurash olib bordilar. Veterinariya xizmatini yo'lga qo'yish iqtisod uchun zararli emas aksincha foydali ekanligi o'z tasdig'ini topdi. Shuning uchun Rossiyada chorva mollari epidemiyasi tugagandan so'ng veterinariya xizmatini rivojlantirish zaruriyati paydo bo'ldi. [7, 39].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Muammoga aloqador masalalar arxiv manbalari, matbuot materiallari va xorijlik olimlarning jumladan P.Petkov [6.], A.Goryachkin [6.], V.A.Shchekin [1.], K.Agzamov [3.], I.Sklyar [3.] ning asarlari va tadqiqotlarida o'rganilganligini kuzatish mumkin. Ushbu olimlar o'z tadqiqotlarida chorva mollari orasida tarqalgan turli kasalliklar va ularning oldini olish borasida o'lkada amalga oshirilgan islohotlar va chora-tadbirlar borasida ma'lumotlar keltirishgan.

Maqolada o'rganilayotgan muammo, ya'ni chorva mollari orasida tez-tez uchraydigan o'lat va boshqa yuqimli kasalliklar davlat va kishilarning iqtisodiy ahvoriga ta'siriga oida qarashlar ilmiy tadqiqotning siyosiy va qiyosiy tahlil, ilmiylik va xolislik metodlari asosida yoritilishiga e'tibor qaratildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Turkistonda veterinariya xizmatini yo'lga qo'yish dastlab Sirdaryo viloyati harbiy gubernatori general N.I. Grodekov tomonidan ko'tarilgan edi. 1892-yilda N.I. Grodekov Sirdaryo viloyatida veterinariya nazoratini tashkil etish va unga shtat birliklarini belgilash to'g'risida loyihani Turkiston general-gubernatorligi sovetiga taqdim etgan. Turkiston general-gubernatorligi soveti va Okrug harbiy-tibbiy boshqarmasi mazkur loyihani muhokama qilib, loyihada aytilgan fikrlarga qo'shilishdi, ammo, mablag' yetishmasligi tufayli loyiha jiddiy to'siqlarga uchragan. Dastlab shtat birliklari qisqartirilib ular oldiga yetarli mablag' bo'lmasada veterinariya xizmatini to'g'ri yo'lga qo'yish vazifasi qo'yilgan edi. [7,45].

Yettisuv viloyatida Sirdaryo, Farg'ona, Samarqand, Kaspiyorti viloyatlariga qaraganda veterinariya xizmati avvalroq yo'lga qo'yilgan edi. Mazkur viloyatda 1897-yilda chorva mollari o'latiga qarshi kurash olib borila boshladi, dastlabki ikki yilda epizootiyaga qarshi ma'lumotlar to'plan bo'lib, 1899-yilda viloyatda o'latga qarshi kurash olib borilgan. Ammo jamiyatda olib borilgan veterinariya tadbirlari foydasiz ekanligi, aholiga moliyaviy zarar keltirilishi haqida fikrlar aytila boshladi. Mutahassis bo'lmagan kishilar veterinar shifokorlar o'z kuchlarini kasallikka chalingan chorva mollarini o'ldirish yo'li bilan o'lat epizootiyasiga qarshi kurashiyotganidan norozi bo'ldilar, hamda mazkur kasallikni davolashni va kasallikni oldini olish tadbirlarini taklif qildi, ular hayvonlarni mis kporosi bilan davolashni, shuningdek, sog'lom hayvonlar o'latdan o'lgan hayvonlarni yalashni xatto kasallikka chalingan hayvonlarni shamolga qo'yishga taklif qilishgan edi. Mutaxassislar esa Yettisuv tog'laridagi yovvoyi hayvonlar o'lat kasalligiga kavush qaytaruvchi hayvonlardan uy hayvonlariga yoz paytida yaylovlarda yuqishini hisobga olib, yaylovlarga boqishga olib chiqiladigan uy hayvonlarini o'latga qarshi emlash usulini taklif qiladi, ammo bu millionlab mablag'ni talab qilar edi. Yettisuv viloyatida chorva mollari o'latiga qarshi kurash shu holatda 1907-yil 8-fevralgacha davom etdi. Shuning uchun Turkiston general-gubernatorligi veterinariya qismiga boshliq qilib tayinlangan F.E. Kuritsinga Yettisuvda o'latga qarshi kurash natijasiz bo'lganligining sabablari o'rganish topshiradi va F.E. Kuritsin tomonidan o'tkazilgan tadqiqotning ko'rsatishicha tog'dagi yaylovlar chorva mollari o'latining asosiy manbai ekanligi aniqlangan. Ko'chmanchi chorvadorlarning mollari yaylovlarda o'lat kasalligi yuqtirgan. O'troq aholining chorva mollari orasida ham keng tarqalib ketgan. [7, 87].

Bu chorva mollari kasalliklari keltirgan iqtisodiy zararlar sababli, Yettisuv viloyatining asosiy boyligi bo'lgan chorvachilikka katta ahamiyat berila boshlangan, bunga misol tariqasida, 1910-yilda Yettisuvga Graf Palen taftish ishlari, harbiy gubernatorlik va fuqarolik ma'muriyati veterinariya boshqarmasi boshlig'i, veterinar shifokorning xizmatlarini aytish mumkin. [7, 98].

Yettisuv viloyatida veterinariya ishlariga 1904-yil 16-martdan boshlab, viloyatga veterinariya ishlariga boshlilik qilgan, harbiy gubernatorga va Turkiston harbiy okrok harbiy veterinariya inspektorga bevosita bo'ysingan (1905-yildagi shifokorlar nizomining 489, 519, 520 moddalariga asosan). Uning vazifalariga quyidagilar kirgan: 1) chorvalar o'limining oldini olish uchun tadbirlar; 2) veterinariya ishlari ustidan umumiy nazorat; [3, 479.], 3) veterinariya bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish va viloyat boshqarmasida maruza qilish; 4) epooziya qarshi kurash tadbirlariga rahbarlik qilish uchun viloyat bo'yab safar qilish; 5) Yettisuvdagi kazak qo'shinlari va viloyatda joylashgan boshqa harbiy qismlar harbiy veterinariya bo'limlariga rahbarlik qilish. [5, 480.].

Viloyatdagi veterinariya xodimlari faoliyati bo'yicha 3 ta kategoriyalarga bo'lingan: 1) aholining veterinar ehtiyojlari uchun viloyat veterinar shifokori (shifokorlik nizomining 522, 523-moddalari); 2) ichki ishlar vazirligining punkt veterinar shifokorlari – sotiladigan chorva va go'sht mahsulotlarini nazorat qilish uchun (1900-yil 12-iyuldagi davlat kengashining qarori); 3) Ichki ishlar vazirligi tomonidan o'latga qarshi viloyatga safarga jo'natilgan vaqtincha veterinariya xodimlar. Barcha veterinar amaldorlari viloyat veterinariya inspektorlariga bo'ysingan (shifokorlik nizomining 520-moddasi). [5, 481.].

Viloyatda veterinariya ishining tashkil etilishi qonuniy jihatdan yuqorida aytilgani kabi bo'lishi lozim edi. 1910-yilda senator Palen taftish komissiyasining faoliyati natijasida mazkur viloyatda veterinariya ishining tashkil etilishi umuman boshqacha, ya'ni qonunga muvofiq oshiriliyatgani ma'lum bo'lgan.

Veterinariya boshqarmaning o'latga qarshi kurashda mahalliy organlar va fuqarolik ma'muriyati veterinariya boshqarmasi o'rtasida vazifalarni taqsimlash ishlariga nato'g'ri aralashuvigacha, veterinariya ishlarini tashkil etish samarali olib borilganligini ko'rish mumkin, buning natijasida o'lat epooziyasiga qarshi kurash yaxshi olib borilgan va o'latga qarshi kurashuvchi punktlar soni 3 taga yetkazilgan, hamda, kasalliklar o'choqlarida chorva mollari o'limi kamaygan. 1906-1907-yillardagi kasalliklar tarqalishi va undan chorva mollarining o'limini taqqoslash shuni ko'rsatadiki, 1907-yilda ularning soni 394 taga yetgan, ammo chorva mollarining o'latdan vafot etishi 10,6 foizdan 10,2 foizga tushgan, 1908-yil mayiga kelib esa o'lim holati 2,9 foizga tushgan. 1906 yilda punktlar 218 ta bo'lgan. Shunga qaramasdan veterinariya boshqarmasi boshlig'i, Ichki ishlar vazirligi veterinariya boshqarmasiga hamda Turkiston general-gubernatoriga iltimosnoma bilan kirgan va harbiy tashkilotning o'latga qarshi kurashdagi harakatini samarasiz harakatini qayt etgan holda, Yettisuv viloyatida o'latga qarshi tadbirlarga unga yuklashni so'raydi. Ichki ishlar vazirligi veterinariya boshqarmasi uning fikrlarini o'latga qarshi kurashda foydali deb hisoblagan holda, hatto, viloyat harbiy ma'muriyati bilan kelishmasdan Ichki ishlar vaziridan ruhsat berishini so'ragan edi. [5, 481.].

Bunga muvofiq 1908-yil 19-fevralda Turkiston general-gubernatori Ichki ishlar vazirligining qattiq talabiga ko'ra Yettisuv viloyatiga fuqarolik ma'muriyati veterinariya boshqarmasi boshlig'i o'latga qarshi kurashga bevosida rahbarlik qilish uchun jo'natilgan.

Shunday qilib, viloyatida veterinariya inspektoriga umuman bo'ysunmagan mustaqil faoliyat yurituvchi xizmat safarigaga jo'nalgan veterinar shifokorlar tashkiloti paydo bo'lgan edi. Turkiston o'lkasida 2 ta parallel shaklda ishlovchi veterinariya tashkilotlari mavjud bo'lib, ular biri qonunan harbiy vazir va harbiy gubernatorlarga bo'ysingan, boshqasi esa amalda epizootiyaga qarshi kurashuvchan tashkilot general-gubernator qoshidagi veterinariya boshqarmasiga va Ichki ishlar vazirligiga bo'ysingan. Mazkur tashkilotlar birdamlikda faoliyat yuritishmagan, aslida esa chorva epizootiyasiga qarshi kurashda 2 ta xo'jayin bo'lishi mumkin emas edi. Yettisuv viloyatidagi ushbu holat viloyatdagi sharoit bilan yaxshi tanish bo'lgan viloyat harbiy gubernatorligiga qarashli bo'lgan veterinarlarning amalda o'lat epizootiyasiga qarshi kurashda chetda qolishiga olib kelgan.

Yettisuv viloyati veterinariya xizmatiga har yili "Земство" soliqlaridan veterinar shifokorlari va feldsherlari hamda uezd veterinariya dorixonali uchun 15040 rubl, chorva podalari soliqlaridan veterinariya inspektori uchun 3018 rubl, chegara chiziqlarini qo'ruqlovchi veterinar xodimga 3264 rubl, 6 ta veterinariya punkt xodimlari uchun 13805 rubl, jami 49387 rubldan oshiq mablag'

ILMIY AXBOROT

ajratilgan bo'lib jami 1 yilda veterinar xodimlar uchun 64427 rubldan oshiq mablag' sarflangan. [5, 482.].

O'latga qarshi kurash va unga ishtirok etgan veterinariya xodimlar ta'minoti uchun zaruratdan kelib chiqqan xolda mablag' ajratilgan, masalan, 1905-1908-yillarda quyidagicha mablag' ajratilgan 1905-yilda 32121 rubl 96 kopeyk, 1906-yilda 185380 rubl 33 kopeyk, 1907 yilda 306386 rubl 50 kopeyk, 1908-yil 1- yanvardan 1-sentyabrgacha 222291 rubl 92 kopeyk jami 746480 rubl 71 kopeyk ajratilgan. Ushbu harajat chorva podasidan tushgan soliqlardan yuqori bo'lgan, jumladan 1905-1907-yillarda 280 ming rubl shunday soliq to'plangan edi.

Viloyatda 42 nafar veterinariya xodimlari faoliyat yuritgan bo'lsa, ular inspektor 6 ta nafar uezd, 7 nafar chegara va 6 nafar punkt veterinar shifokorlar bo'lib, punkt veterinar shifokorlariga bir nafardan veterinar feldsher va chegara chiziqlaridagi veterinar shifokorlarga 3 nafar feldsher yordam bergan. [3, 482.].

XULOSA

Xulosa sifatida aytish lozimki, Yettisuv viloyatining asosiy boyligi bo'lgan chorvachilikka katta ahamiyat berilib, buni veterinariya oid olib borilgan siyosat, chorva mollari orasida tarqalgan yuqimli kasalliklarning oldini olish va davolash, veterinar shifokor va veterinar feldsherlarning faoliyatlari uchun sharoit va mablag'lar ajratilganidan ko'rishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Schekin V.A. Chorvachilik. Maxsus qism. (2-nashr). – Toshkent: O'quvchi, 1968. – 178 b.
2. Юлдашев А. Аграрные отношения в Туркестане. – Ташкент: 1969. – 276 с.
3. Агзамов К., Склад И. Племенное, молочное скотоводство в совхозе "Чиназ". – Ташкент: Узбекистан, 1965. – 490 с.
4. Никитин И.Н. Исторические этапы формирования, развития и совершенствования государственной ветеринарной службы России. – Казан: 2019. – С.5.
5. Пален К.К. Земское хозяйство. – Санкт-Петербург: 1910. – 145 с.
6. Петков П., Горячкин А. Развитие животноводства в Узбекистане. – Ташкент: Узбекистан. – 192 с.
7. Туркестанский ведомости, № 8. 1904. – 87-99 сс.